

XVIII. Yüzyılın Başlarında Kuzey Afrika

Selim Hilmi ÖZKAN¹

Öz

Bu çalışmada, 1912 yılında İtalyanlarla Ochy (Öşi) anlaşması imzalanana kadar geçen tam dört asır boyunca, Osmanlı egemenliğinde kalan Kuzey Afrika'nın XVIII yüzyıl başlarında siyasi, idari ve askeri durumu incelenecektir. Kuzey Afrika, Osmanlı egemenliğine girdikten sonra yarı bağımsız ve merkezi idarenin emrinde hareket etmiştir. II. Viyana kuşatması sonrası Osmanlı Devleti, batı devletleri ile on altı yıl sürecek uzun bir mücadele dönemine girmiştir. Bu kargaşa döneminde Kuzey Afrika toprakları da büyük oranda etkilenmiştir. Bunun sonucu yerel beyler merkezi idareyi dinlememeye başlamışlar ve aralarında da mücadeleye girişmişlerdir. Zaman zaman Kuzey Afrika'nın merkezi idare ile bağları kopma derecesine gelmiştir. Karlofça anlaşmasının imzalanması ile son bulan bu dönem sonrası, Kuzey Afrika'nın merkezi hükümet ile olan bağları ve siyasi durumu yeniden gözden geçirilmiştir. Kuzey Afrika'da yeniden huzur ve güven ortamı oluşturulmuştur. Çalışmamızda bu dönemde Osmanlı Devletinin aldığı siyasi, idari ve askeri tedbirler ele alınacak ve bu tedbirlerin uzun vadede Kuzey Afrika'daki Osmanlı hâkimiyeti üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: *Kuzey Afrika, Cezayir, Tunus, Trablusgarb.*

¹ Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, shilmi@yildiz.edu.tr.

North Africa at the Beginning of the Seventeenth Century

Abstract

This study was to investigate political, administrative and military situation at the beginning of XVIIIth century in the North Africa, which remained under the Ottoman rule for the past four hundred years until signing the Ochy Treaty between Italian and Ottoman, in 1912. The North Africa had a semi-independent status, and always stayed under the control of the central administration throughout the Ottoman rule. However, after the second siege of Vienna, the Ottoman Empire had fought against the western states for sixteen years. During this chaotic period, the North African territory was very badly affected and the central authority declined there. Because of this local authority ignored the law of central administrator. This period came to an end with the signing of Karlowitz Treaty. After then the political situation and ties with the central government of North Africa were consolidated. The study will reveal the political, administrative and military precautions of the Ottoman government and their effects on the Ottoman rule in the North Africa in the long term.

Keywords: *North Africa, Algeria, Tunis, Tripoli.*

1. Giriş

Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'ya hâkim olmadan önce Mağrib'de hüküm süren Merîniler, Cezayir'de egemen olan Zeyyâniler ve Tunus'u idare eden Hafsîler adı ile kurulmuş üç devlet vardı. Bu üç devlet çoğunlukla birbiri ile mücadele içerisindeydi. Devletlerarası mücadelenin yanı sıra kabileler arası anlaşmazlıklar da hat safhadaydı. Bu durum bölgenin gelişmesini engellediği gibi siyasi birliğin de tam anlamı ile sağlanamamasının temel nedeniydi.² Bu durum bölgedeki İspanyol istilası için de uygun bir zemin oluştuyordu. Kabileler arası kavgalar ve İspanyol istilasından bıkan yerli halk, Akdeniz'de kendi başlarına hareket eden Türk denizcilerinden yardım istemekteydiler. Oruç Reis ve kardeşleri bu çağrılara cevap verdiler. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği dönemde onlar da Fas sınırına yakın Batı Cezayir'de İspanyollara karşı büyük bir savaşın içine girdiler. Onların bu dönemde başlattıkları mücadele giderek güçlendi ve önce Cezayir'in önemli sahil şehirleri, ardından Tunus ve en son Trablusgarb 1551'de İspanyol işgalinden kurtarıldı. Kuzey Afrika'nın Osmanlı himayesine girmesiyle Türkler, dört yüzyıldan beri Müslümanların elinden çıkmış olan Akdeniz hâkimiyetini Hıristiyanlardan geri almış oluyorlardı.³ Türkler tarafından Kuzey Afrika'da kurulan yönetim, genel görünümü itibarıyla Osmanlı devlet düzeninin karakteristiğine sahipti. 1516 veya 1518'li yıllarda Cezayir'i 1534'lerde de Tunus'u Bâb-ı Âli'ye bağlayan Barbaros kardeşler ve Hayreddin-Sinan Paşa'lar, Osmanlı imparatorluğunda bulunan idari ve kültürel kurumların benzerlerini fethettikleri bu ülkelerde kurmaya çalıştılar. Bölge halkının kalkınması yolunda çeşitli çalışmalar yaptılar. Tunus, Sinan Paşa döneminde Osmanlı eyaleti yapıldı. Bu dönemde eyalette, yönetim ve güvenlik için sayıları 4000'i aşan bir yeniçeri ocağı kuruldu. Ancak, ülkenin asıl yöneticisi "Beylerbeyi" idi. Ülkenin mâlî işlerini düzenlemek ve vergileri toplamakla da görevli "Vatanlar" (yöre, bucak) Beyi (Âmirû'l-avtân) tayin edildi. Ayrıca bir kadı ve iki kazasker atandı. Tunus Beylerbeyliği daha sonra doğrudan Bâb-ı Âli'ye bağlandı, beylerbeyleri de İstanbul'dan tayin olundu.⁴ Sinan Paşa'nın bıraktığı bu düzen, bir müddet devam etti. İstanbul'dan tayin edilen beylerbeyileri, Tunus'ta Paşa Konağı'nda oturup ülkeyi yönettiler. Fakat Tunus'ta, zaman-

² Sabri Hizmetli, "Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir'in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 32, Ankara, 1953, s. 742.

³ Ahmet Kavas, "Osmanlı-Afrika İlişkileri", <http://tasamafrika.org/tr/arsiv/makaleler/236-osmanli-afrikalikileri.htm>. Erişim: 20.11.2011.

⁴ Atilla Çetin, "Garp Ocakları", *DİA*, C. XIII, İstanbul 1996, s. 382; Hizmetli, *agm*, s. 3.

la, beylerbeyi makamının nüfuzu çok zayıfladı ve 1591'den sonra "Dayı" lar ortaya çıktı.⁵ Sâlyâneli eyaletler olarak adlandırdığımız Mısır Bağdat, Şehr-i Zor, Yemen gibi eyaletlerde uygulanan vergi sistemi buralarda da uygulandı. Buralarda tahrir yapılmıyor tımar ve zeâmet gibi dirlikler bulunmuyordu. Eyaletin gelirleri öncelikle eyaletteki beylerbeyi, sancakbeyi ve diğer görevlilerin maaşları çıktıktan sonra merkeze alınıyordu. Buralarda daha önce de zikredildiği gibi güvenliği sağlamak için yeniçeri garnizonları, kadı ve defterdar atanıyordu.⁶ 1516'da Osmanlı Devleti'nin Cezayir sahillerinde başlayan Kuzey Afrika'daki Varlığı kısa zamanda Mısır, Cezayir, Trablusgarp ve Tunus eyaletleri şeklinde idari birimlere dönüştü. Kızıldeniz'in batı sahillerinde ise Habeş Eyaleti adıyla merkezi bugünkü Sudan devletinin Sevakın adası olan beşinci bir eyalet daha kuruldu.⁷

Kuzey Afrika'da Osmanlı hâkimiyetinin kurulması, ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra Akdeniz hâkimiyetinin devamı için de önemli olmuştur. Aynı zamanda Garp Ocaklarında⁸ Osmanlı egemenliği İspanya'da yaşayan Müslümanlar için de önemli idi. Çünkü burada yaşayan Müslümanlar zaman zaman Cezayir'den yardım talebinde bulunuyorlardı.⁹ Kuzey Afrika'da Osmanlı egemenliğinin kurulması Akdeniz'de Müslümanları üstün konuma getirirken bu bölgeleri Portekiz ve Batı işgalinden de korumuştur.¹⁰

2. XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyıl Başlarında Kuzey Afrika'nın Durumu

XVII. yüzyıl sonları ile XVIII. yüzyıl başlarında Kuzey Afrika'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine bakacak olursak "idari" bağdan ziyade

⁵ Mehmet Maksudoğlu, "Tunus'ta Dayıların Ortaya Çıkışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XIV, 1966-67, s. 193; Aziz S. İlter, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul, 1936, s. 71.

⁶ Salih Özbaran, "The Salyane System in The Ottoman Empire as Organised in Arabia in The Sixteenth Century", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C.VI, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1986, s. 39-45; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2007, s. 211.

⁷ Ahmet Kavas, "Afrika'da Sömürgeciliğin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Kurulamamasında Osmanlı Devleti'nin Rolü," *I. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi*, 23-24 Kasım 2005, İstanbul-Grand Cevahir Kongre Merkezi, İstanbul, 2005, s. 2.

⁸ Cezayir, Tunus, Trablusgarp.

⁹ BOA, A.DVN. MHM- 9, h. 204, 256; A.DVN. MHM-10, h. 18, 19vd.

¹⁰ Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu: On altıncı Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabet ve İlişkileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 31, Mart 1977, s. 65vd; Atilla Çetin, "Garp Ocaklarında Türk Varlığı", *Türkler*, C, 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 926.

“askerlik” ve “ticari” ilişkiler daha fazla önem arz etmektedir.¹¹ Bununla beraber Osmanlı idaresinin bu bölgelerdeki varlığı Avrupa sömürgeciliğinin buralarda yayılamamasında en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Avrupa sömürgeciliği, XVII ve XVIII. yüzyıllar boyunca daha ziyade Afrika kıtasının batı ve güney sahil şeritlerinde kurduğu ticaret kolonileri vasıtasıyla köle satın almanın ötesinde fazla bir varlık gösteremedi. Osmanlı Devleti’nin XVI. yüzyıl başından XVIII. yüzyıl sonuna kadar Afrika’nın Kuzey ve Doğu sahillerini Avrupalıların işgalinden kurtarmakla kalmayıp, kendi idaresine alarak muhafaza etmesi dünya tarihinde benzerine az rastlanır bir durumdur. Osmanlı Devleti bu bölgeleri genelde Anadolu’dan, bazen de Balkanlar ve Kafkaslardan her yıl götürdüğü binlerce genç askerle elinde tutmayı başarmıştır. Öyle zamanlar oluyordu ki Batı Anadolu’daki bazı kasabalarda askerlik çağında genç bulmak neredeyse imkânsız hale geliyordu.¹²

Kuzey Afrika’daki Cezayir, Tunus ve Trablusgarb eyaletlerinden en kuvvetlisi Cezayir ocağı idi. Cezayir ile diğer ocaklar arasında zaman zaman mücadele ve anlaşmazlıklar oluyordu. Ancak, bu ocaklar arasındaki anlaşmazlıklar XVII. yüzyılın sonlarına doğru biraz daha artmıştır. Tunus ve Cezayir arasındaki anlaşmazlık birbirlerine saldırma aşamasına kadar gelmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti tarafından 1695 yılı sonlarında Tunus ile Cezayir Beylerbeyi’ne, Tunus ve Cezayir dayısına, müfti ve kadılarına, ulemâ ve sulehâsına hüküm yazılarak aralarındaki bu kavganın sona erdirilmesi istendi.¹³ Ayrıca, Tunus, Cezayir ve Trablus arasındaki mücadelenin son bulması için Tunus Beylerbeyi Ramazan Bey ve Tunus Beyi Mehmed Bey 1695 yılı sonlarında padişah tarafından İstanbul’a davet edildi.¹⁴ Merkezi hükümet her ne kadar elinden gelen tedbirleri almışsa da bu ocaklar arasında mücadele ve birbirlerine karşı tahakküm kurma çabaları devam etmiştir. 13 Nisan 1735 tarihinde Tunus Beylerbeyi Ali Paşa ve Vatan Beyi Hüseyin Beyle birlikte diğer devlet erkânına gönderilen bir hükümde, Tunus ocağının önceki beylerinden Ali Paşa’nın oğlu Yunus ile beraber eşkıyalık yapmasından dolayı cezalandırılması emredilmiştir.¹⁵

¹¹ İbrahim Güler, “Denizli’nin XVIII. Yüzyılda (Osmanlı Devleti’nin) Kuzey Afrika’daki Garp Ocakları İle İlişkileri”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu 6-8 Eylül 2006*, Denizli, 2007, s. 201.

¹² Kavas, *agm*, s. 2.

¹³ BOA, A.DVN. MHM-105, h. 333, 334, 335.

¹⁴ BOA, A.DVN. MHM-105, h. 336, 337.

¹⁵ BOA, C. DH., 277/13849.

Öte yandan Kandiye kadılığına tayin edilen bir kadının Cezayir, Tunus ve Trablusgarplı kaptanların saldırısından muhafazası için Kaptan-ı Derya'ya 6 Ağustos 1747 tarihinde yazılan bir hükümden eşkıyalık ve korsanlık faaliyetlerinin önüne geçilemediği anlaşılmaktadır.¹⁶ Osmanlı Devleti, devletin diğer yerlerinde olduğu gibi her zaman ocaklarda huzur ve sükûn ortamının olması için gayret etmiştir. Bu amaçla 8 Şubat 1758 tarihinde Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa'ya gönderilen bir hükümden, Cezayir ahali-sinin korsan saldırılarından korunması istenmektedir.¹⁷

3. XVIII. Yüzyılın Başlarında Kuzey Afrika'nın Merkezi İdare ile Bağlarını Güçlendirme Çalışmaları

XVII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devletini ekonomik, siyasi ve idari açıdan büyük oranda etkileyen en önemli olay II. Viyana kuşatması olmuştur. II. Viyana kuşatmasının sonuçları, devletin her tarafında hissedilmiştir. Bu durumun hissedildiği yerlerden birisi de Kuzey Afrika topraklarıdır. II. Viyana kuşatmasının etkilerinin silinmesi için Karlofça barışı fırsat olmuştur. Bu dönemde Kuzey Afrika'ya ayrı bir önem verilmiştir. Çünkü devletin buralardaki meşruiyeti ve gücünün yeniden hissedilmesi gerekiyordu. Bu amaçla Tunus ve Cezayir'in merkezi hükümetin emirlerini dinlememeleri üzerine Cezayir gemilerinin Ege sahillerine (Kuşadası, İzmir ve Foça taraflarına) gelip asker yazmaları yasaklanmış ve bu hususta kaptan paşa ve Ege kıyılarındaki valilere 1700 yılı başlarında emirler gönderilmiştir.¹⁸ Keza izinsiz levend yazmak için Foça limanlarına ve İskenderiye iskelesine gelen Tunus kalyonlarının da bu işten el çektirilmesi için Halep Valisine ve Aydın Muhassılına 1701 Aralık ayında hüküm gönderilmiştir.¹⁹ Sultan II. Mustafa, üç ocak arasındaki mücadeleye son verilmesi için beylerbeyi ve dayılar başta olmak üzere müfti, kadı, ulemâ, yeniçeri ağası ve diğer ocak erkânını uyarmıştır. Fakat hükümetin Garp Ocaklarında almış olduğu tedbirler sonuçsuz kalmıştır. Nitekim II. Mustafa, 1701 yılı başlarında bölgeye tekrar ferman göndererek "*Ferman-ı hümayûn-ı vacib-ül-imtisalimin mazmûn-ı müniî ile amel eyliyesiz; hilâfın irtikab ederseniz sonra bed-duama mazhar olursunuz; beyninizde bu adâvet ma'kul iş değildir; sizin zaafınız, düşmanımızın kuvvetine sebep olur, akilâne hareket eyliyesiz*"²⁰ şeklinde uyarılarda bulunmak zorunda kalmıştır.²¹

¹⁶ BOA, C. ADL., 24/1442.

¹⁷ BOA, C. BH, 65/3075.

¹⁸ BOA, A. DVNS. MHM. d -111, s. 495.

¹⁹ BOA, A. DVNS. MHM. d -112, s. 55.

²⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d -111, s. 501.

²¹ Silâhdar Fındıklı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, C, II, (Sad. İsmet Parmaksızoğlu), Milli Eğitim Basımevi,

Tunus ve Cezayir arasında uzun süredir bir anlaşmazlık da vardı. Bu anlaşmazlığı ortadan kaldırmak amacı ile Dergâh-i âli kapucubaşlarından Dal Ahmet Ağa ve yeniçeri ocağından Küçük Çavuş Bekir Ağa Kuzey Afrika'ya gönderildi. Bu heyet önce Cezayir'e geldi. Burada ulemâ, ileri gelenler, ocak zabıtları ve gemi reisleri toplandı. Gelen heyet padişahın fermanını okudu. Ferman'ın okunması üzerine burada toplananlar; "*Padişahımızın fermanına can ü dilden kabul ve itaat ideriz, mâdem ki Tunuslu tarafından düşmanlığa müteallik hareket zâhir olmadıkça hilâf i riza-yi hümayun bizden onlara bir dürlü adavet zuhur itmek ihtimali yoktur*" diye cevap verdiler. İstanbul'dan gelen heyet onlardan yazılı söz aldıktan sonra Tunus'a geçti ve padişahın hatt-ı hümayununu burada da okudular. Önce ocaklığı elinde bulunduran Murad Bey söz alarak "*her veçhile emr-i padişahîye mutî ve münkadız ancak Cezayirli ordumuzu, mühimmat-i cebehane ve emvalümüzü aldılar ve bu kadar askerimizi kırdılar; anlar ile müsâleha ve musâfât mümkün değildir.*" diye cevap verdi. Divânda toplanan Tunuslular ise onun korkusundan karşı bir şey söyleyemediler. Onlara siz ne dersiniz diye sorulunca, Murad Bey'in sözlerine katıldıklarını bildirdiler. Fakat bu arada Murad Bey, askerler tarafından öldürüldü. Böylece Tunus'u 150 yıldan beri ocaklık olarak yöneten Vatan beyleri ortadan kalkmış oldu. Tunus Sipahileri ağası Seyyid Ali Reis 1701 yılında beyliğe seçildi. Ali Bey ilk iş olarak, altı bölükbaşını Cezayir'e gönderdi. Bunlar, aramızdaki anlaşmazlığa Murad Bey idi, o öldürüldüğüne göre eskiden olduğu gibi yine kardeşlik kuralım dediler. Bu şekilde iki ocak arasındaki anlaşmazlık ortadan kalktı.²²

Osmanlı Devleti, Garp Ocakları ile yakından ilgilenmesine rağmen bilhassa Cezayir ocağının merkezi hükümete karşı direnişinin devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim Mısır valisine gönderilen 24 Ağustos 1729 tarihli hükümden Tunus ve Trablusgarb ahalisinin üzerlerine gönderilen valileri kabul ettikleri halde, Cezayir ahali ve dayılarının valileri kabul etmedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum üzerine dayılar ve ahalinin cezaya mucip oldukları yönünde bir fetva alınarak Cezayir halkından Mısır'a gelenlerin yakalanıp hapsedilmesi ve mallarına el konulması emredilmiştir.²³ Osmanlı Devleti, Garp Ocakları'nın kendi aralarındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalışırken komşuları ile olan anlaşmazlıklara da müdahale

İstanbul, 1962, s. 52; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, TTKY, Ankara, 1995, s. 4-5; Selim Hilmi Özkan, *Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa (1644-1702)*, Vezirköprü, 2010, s. 108-109; Orhan Koloğlu, "Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları", *Tarih ve Toplum*, S. 32 (1986), s. 25-30; S. 33 (1986), s. 35-39; S. 34 (1986), s. 30-34.

²² *Nusretname*, C. II, s. 52; Özkan, *age*, s. 110.

²³ BOA, C. DH., 88/4373.

etmiştir.²⁴ Bunun yanı sıra Akdeniz’de kendi başlarına hareket etmelerini de önlemeye çalışmıştır. Bu amaçla zaman zaman ocak idarecilerine emirnameler de gönderilmiştir.²⁵ Ancak, bu emirlerin gönderilmesine rağmen Osmanlı Devleti, Garp Ocakları’nın Akdeniz’de serbest şekilde hareket etmelerine çok fazla da karışmak istememiştir.²⁶

XVIII. yüzyılın başlarında Fas’taki²⁷ duruma baktığımız zaman bu ülkenin hâkimi Mulay (Mevlay) İsmail’in çocuklarından biri başkaldırmış ve babasına ait birçok kaleleri eline geçirmişti. Bu arada da Cezayir ile aralarındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için bir elçisini Cezayir’e gönderdi. Uzun görüşmelerden sonra Fas ile Cezayir arasındaki anlaşmazlık da ortadan kaldırıldı.²⁸ Osmanlı-Fas ilişkilerinde Cezayir daima etkili bir faktör olarak ön plana çıkmış; Faslılar sürekli Cezayirliilerin zulümlelerinden şikâyet etmişler ve buna karşılık olarak bölgedeki Türklere baskı yaparak Cezayirli Türk olan ocak dayılarının onlara yaptığı uygulamaların acısını âdetâ Türklerden çıkarmak istemişlerdir.²⁹

Osmanlı hükümetinin girişimleri sonucu savaş döneminde karışıklık içinde bulunan Garp Ocaklarında yeniden huzur ve güven bu şekilde sağlanmıştır. Bu barış ortamının sağlanmasında Karlofça barışının getirmiş olduğu huzur ve sükûn ortamı ile birlikte Amcazâde Hüseyin Paşa’nın girişimleri ve payı büyüktür. Çünkü Amcazâde Hüseyin Paşa, başta kutusal bölgeler olmak üzere Trablus, Cezayir, Tunus gibi imparatorluğun uzak bölgelerindeki eyaletlerde kan dökülmesini istememekteydi. Bu du-

²⁴ BOA, C. HR., 158/7860.

²⁵ BOA, İE. BH., 14/1244; BOA, C. HR., 139/6948.

²⁶ İdris Bostan, “Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasi ve Ekonomik ilişkileri (1580-1624)”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 4, İstanbul, 1994, s. 65; Brahim Bouazi, *XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Garb Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasi ve Ticari İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 21.

²⁷ Osmanlı Devleti’nin Afrika kıtasının Kuzey ve Doğu bölgelerinde askeri ve idari gücünü artırdığı dönemlerde Cezayir eyaletinin batısında komşusu olan Fas’ta ise Sa’diler ve onların yerini alan Filali hanedanı, Batı Afrika’da 1591 yılında Songay Sultanlığına son vererek bu bölgede bir hâkimiyet tesis etmişti. Bu sultanlığın merkezi olan Timbuktu’da Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’da kurduğu Garp Ocakları’na benzeyen Timbuktu Paşalığını kurmaları aslında onların da bir tür nüfuz altında olduklarını göstermektedir. (Ahmet Kavas, *agm*, s. 2).

²⁸ BOA, A. DVNS. NHM. d -5, s. 370; *Nusretnâme*, C. II, s. 93-95; Râşid Mehmet Efendi, *Tarihi Râşid*, C. II, İstanbul, 1282 (1865), s. 528-529; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (Çev. Mehmet Ata) C. VII, Sabah Yayınları, İstanbul, 2000, s. 35.

²⁹ Osmanlı Belgelerinde Cezayir, C. 1, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, İstanbul 2010, s. 20, 82; Güler Bayraktar, “Tarihte Osmanlı-Fas İlişkileri, Seyyid İsmail Efendi’nin Sefaret Takriri”, *Türkler*, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 593.

rumun devletin meşruiyeti açısından da önemli olduğunu düşünüyordu. Aynı zamanda Karlofça barışı öncesi “Kutsal İttifak” devletleri ile yapılan savaşlar imparatorluğu bir hayli yıpratmıştı. Bu bölgelerde meydana gelebilecek bir başkaldırı diğer bölgeler açısından da olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Böyle bir olayın meydana gelmemesi için Hüseyin Paşa yukarıda da zikredildiği gibi dergâh-ı âlî kapıcıbaşılardan Dal Ahmed ve Yeniçeri Ocağı’ndan Küçük Çavuş Bekir Ağa’yı bölgeye gönderdi. Bunlar burada Ocaklar arasındaki mücadeleyi önlemek için girişimde bulundular. Bu durum gelecekte buralarda yeni bir huzursuzluk ortamının çıkmaması için önemli adımlar olmuştur.³⁰ Yapılan bu uygulamalar bölgenin Osmanlı Devleti’nin elinden çıkmasına kadar etkisini göstermiştir.

4. Sonuç

Osmanlı Devleti ile Kuzey Afrika arasındaki ilişkiler Kanuni döneminde başlamış ve Osmanlı Devletinin yıkılmasına kadar kesintisiz devam etmiştir. Bu ilişkiler zaman içerisinde kopma noktasına gelmişse de alınan bazı tedbirler sayesinde merkez ile Kuzey Afrika’nın bağları yeniden sağlamlaştırılmıştır. Bu kopma noktalarından en belirgin olan dönem, II. Viyana kuşatması sonrası dönemdir. Bu dönemde merkez ile Kuzey Afrika arasındaki bağlar zayıflamıştır. Bu durum üzerine Karlofça anlaşması sonrası diğer alanlar da olduğu gibi Kuzey Afrika ile de yakından ilgilenilmiş ve Kuzey Afrika’nın eski bağları güçlendirilmiştir. Çünkü Kuzey Afrika Akdeniz egemenliği açısından önemli bir yerdedir. Buradaki herhangi bir olumsuzluk devletin buradaki egemenliği açısından olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Bilhassa XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren mutlak emperyalizme yönelen devletler, Akdeniz egemenliğini ele geçirmek için mücadele içine girmişlerdir. Osmanlı adına buralarda hüküm süren, Dayı, Bey, Paşa ve Ağalar bu bölgeleri batı emperyalizmine karşı korumuşlardır. Anadolu sahillerinden buralara taşınan Türkler yerli halk ile barış ve huzur içerisinde yaşamış ve batı emperyalizmine karşı ortak direniş sergilemişlerdir. Buradaki Osmanlı varlığı ve bölgedeki devletlerin Osmanlıya bağlılığı XX. yüzyılın başlarına kadar devam etti.

³⁰ Özkan, *age*, s. 111

KAYNAKÇA

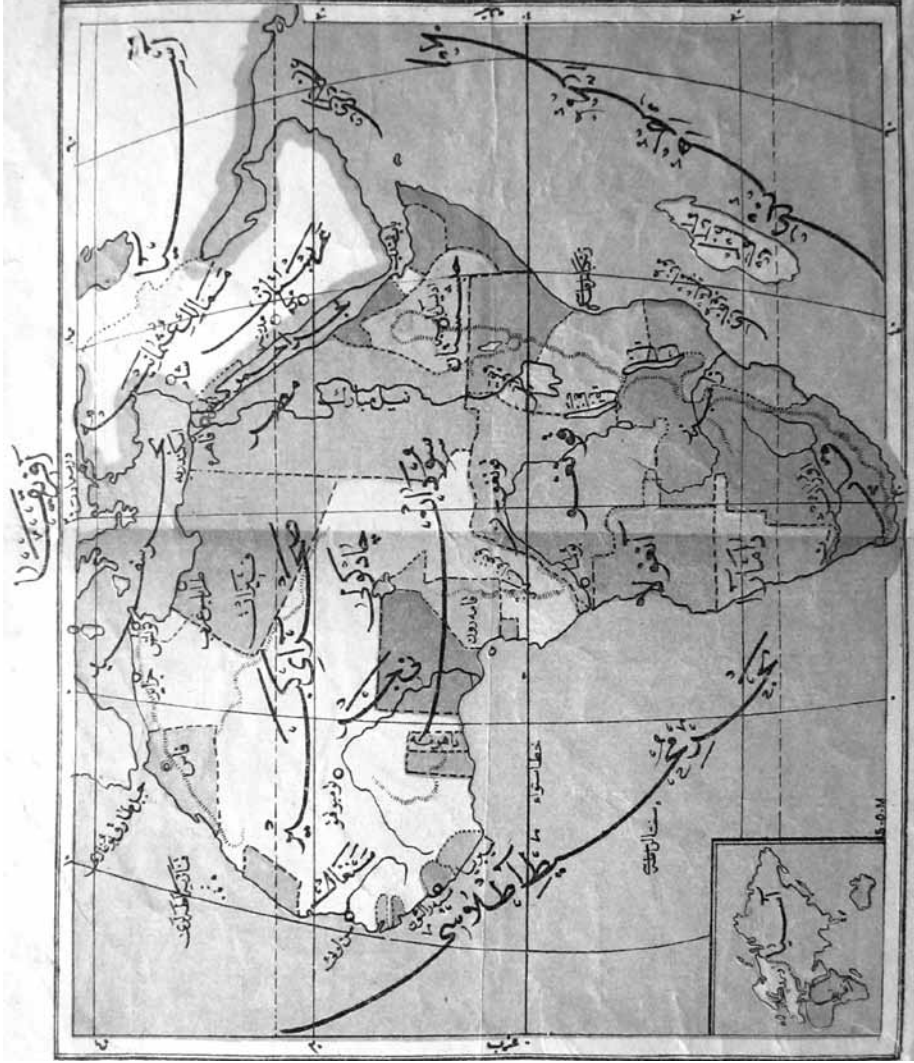
- Bayraktar, Güler. “Tarihte Osmanlı-Fas İlişkileri, Seyyid İsmail Efendi’nin Sefaret Takriri”, *Türkler*, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 592–597.
- Bostan, İdris. “Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasi ve Ekonomik ilişkileri (1580–1624)”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 4, İstanbul, 1994, s. 59–86
- Bouazi, Brahim. *XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Garb Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasi ve Ticari İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- Braudel, F. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Trc. M. Ali Kılıçbay), İstanbul C. 1, 1989, C.2 1990.
- Büyüktuğrul, Afif. *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1982.
- Çetin, Atilla. “Garp Ocakları”, *DİA*, C. XIII, İstanbul, 1996, s. 382–386.
- Çetin, Atilla. “Garp Ocaklarında Türk Varlığı”, *Türkler*, C, IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 382–386.
- Güler, İbrahim. “Denizli’nin XVIII. Yüzyılda (Osmanlı Devleti’nin) Kuzey Afrika’daki Garp Ocakları İle İlişkileri”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 6-8 Eylül 2006, C. 1, Denizli, 2007, s. 200-206.
- Hizmetli, Sabri. “Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir’in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 32, Ankara, 1953, s. 742-815.
- İlter, Aziz S. *Şimali Afrika’da Türkler*, İstanbul, 1936.
- Kavas, Ahmet. “Afrika’da Sömürgeciliğin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Kurulamamasında Osmanlı Devleti’nin Rolü,” *I. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi*, 23-24 Kasım, 2005, İstanbul-Grand Cevahir Kongre Merkez, İstanbul, 2005.
- Kavas, Ahmet. “Osmanlı-Afrika İlişkileri”, <http://tasamafrika.org/tr/arsiv/makaleler/236-osmanl-afrika-likileri.html>. Erişim: 20.11.2011.
- Koloğlu, Orhan. “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, S. 32 (1986), s. 25–30; S. 33 (1986), s. 35–39; S. 34 (1986), s. 30–34.

- Maksudoğlu, Mehmet. “Tunus’ta Dayıların Ortaya Çıkışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XIV, 1966–67, s. 189–219.
- Mehmed Nasrullah, Mehmed Rüşdi ve Mehmed Eşref. *Memalik-i Mahruse-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufatsal Atlas*, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul, 1907.
- Osmanlı Belgelerinde Cezayir*, C. 1, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Özbaran, Salih. “Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu: Onaltıncı Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabet ve İlişkileri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 31, Mart 1977, s. 65-146.
- Özbaran, Salih. “The Salyane System in The Ottoman Empire as Organised in Arabia in The Sixteenth Century” *Osmanlı Arastırmaları Dergisi*, C. VI, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1986, s. 39-45.
- Özkan, Selim Hilmi. *Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa (1644-1702)*, Samsun, 2010.
- Purgstall, Baron Joseph Von Hammer. *Büyük Osmanlı Tarihi*, (Çev. Ahmet Ata) C. VII, Sabah Yayınları, İstanbul, 2000.
- Râşid Mehmet Efendi. *Tarihi Râşid*, C. II, İstanbul, 1282 (1865).
- Silâhdar Fındıklı Mehmet Ağa. *Nusretnâme*, C. II, (Sad. İsmet Parmaksızoğlu), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1962.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, C. IV/I, TTKY, Ankara, 1995.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2007.

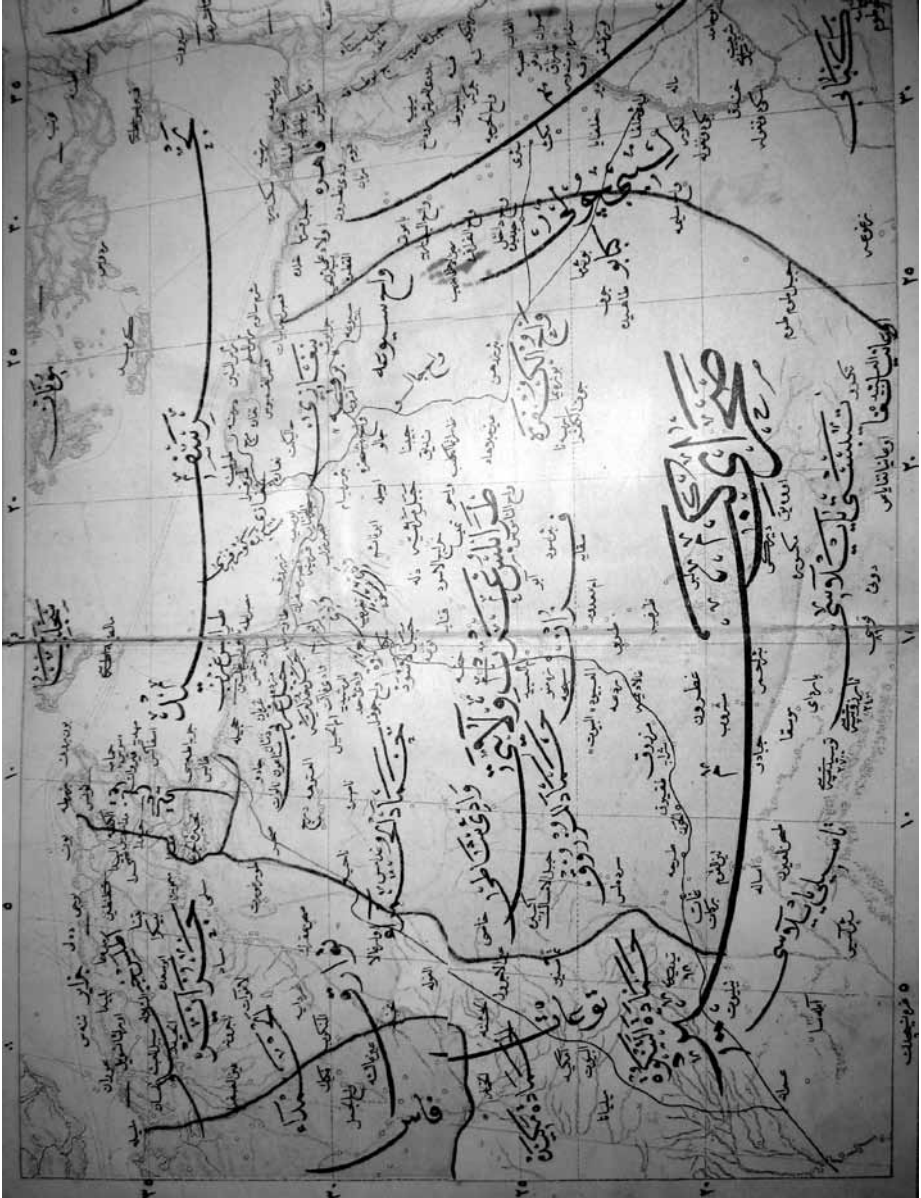
Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- BOA, A. DVNS. MHM. d – 9,10,105, 111, 112.
- BOA, A. DVNS. NHM. d -5.
- BOA, C. ADL, 24/1442.
- BOA, C. BH, 65/3075.
- BOA, C. DH, 88/4373; 277/13849.
- BOA, C. HR, 139/6948; 158/7860.
- BOA, İE. BH, 24/1244.

Harita 1: Afrika Kıtası



Kaynak: Mehmed Nasrullah, Mehmed Rüşdi ve Mehmed Eşref. *Memalik-i Mahruse-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufatsal Atlas*, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul, 1907.



Kaynak: Mehmed Nasrullah, Mehmed Rüşdi ve Mehmed Eşref. *Memalik-i Mahruse-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufatsal Atlas*, Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, İstanbul, 1907.